

پوهنتون سرپل

مجله علمی - تحقیقی ارمغان انبیر

سال دوم، شماره دوم (مسلسل چهارم) ۱۴۴۷ هجری قمری

مولانا گدا و اونینگ شعریتیده گی وزن خصوصیتی

پوهنمل محمدیاسین ابلدش و پوهنیار فرید احمد حفیظی^۱

قیسقرتمه

تاریخده ۱۵ عصر اوزبیک ادبیاتی نینگ سپرمحصول و رواجلنگن دورلریدن بولیب، بو دوره ماورالنهر و خراسانده دنیوی روحده گی ادبیات یوکسه لیب، اونینگ اؤنلب نماینده لری اؤز اثرلری بیلن ادبیاتیمیزنی بایتیدیلر و کیشی لیک مدنیتی ترقیاتیه گه مناسب حصه قوشدیلر. اوزبیک ادبیاتی تاریخی و اونینگ بدیعی سؤز صنعتی رواجیه گه معلوم حصه قوشگن هر بیر شاعر نینگ حیاتی و ایجادینی اؤرگه نیش؛ اولر نینگ ادبیاتینی رواجلنتیریشده توتگن اؤرنینی انیقلاش؛ حاضرگی اوزبیک ادبیاتشناسلیگیه مهم اهمیت گه اېگه دیر. مولانا گدا هر وی هم اوزبیک ادبیاتی نینگ رواجیه گه حصه قوشگن، علی حده اؤرگه نیشگه لایق انه شونده ی شاعرلردن بیری دیر. اؤشبو مقاله ده اوزبیک ادبیاتی تاریخی نینگ لطفی، آتایی، سکاکی کبی زبردست سؤز صنعتکارلری بیلن بیر صفده تورگن، اوزبیک ادبی تیلی نینگ یوکسلیشیه گه مهم حصه قوشگن، ۱۵ عصر نینگ بیری ک غزل نویس لریدن بولگن مولانا گدانینگ حیات یولی، اونینگ شعریتیده قوللنیلگن وزن تورلری و عروضی بحرلردن فایده لنگنی حقیده فکر یوریتیه دی. مولانا گدا شعریتیده گی وزن خصوصیتی اوچون حاضرگه اونه لیک کؤزگه کؤرینرلی ایش بولمگنی مقاله نینگ معماسی بولیب اونی یېچیش اوچون بیز بو ایشنی قیلماقچی بولدیک. مقاله ده اعتبارلی و علمی قوللنمه لر، دولتی، خصوصی و الکترونیک کتابخانه لر کتابلریدن امکانی باریه فایده لیب یازیلگن، دېمک تحقیق یولی کتابخانه یی دیر. مولانا گدا هر وی و اونینگ شعریتیده گی وزن خصوصیتی او ستیده توخته لیب اونینگ شعرلرینی عروض علمی اساسیده آچیقلاش موضوع نینگ نتیجه سی دیر. Yasineldash@gmail.com

^۱ سرپل بیلیم یورتی اؤرگیش و تربیه لیش بیلیم اونی اوزبیک تیلی و ادبیاتی بۆلیمی نینگ علمی عضولری.

ایمیل آدرس نویسنده: Yasineldash@gmail.com

شماره تماس: ۰۷۸۶۵۱۸۶۰۶

آچر سۆزلر: اۆزبېک شعريتي، بحر، رجز، رمل، شعر، عروض، مولانا گدا.

کیريش

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ سَيِّدَنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَيَّ آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ.

اوشبو علمی و تحقیقی مقاله نینگ مطلب و محتواسی؛ مولانا گدا و اونینگ شعریته گه وزن خصوصیتی دیر، شونگه کوره بومقاله نی یخشی صورتده آله باریشی اوچون اونینگ اؤتمیشیگه قره ب باشقهرنینگ فکر و آنگی امانتدارلیک شکلده سیغدیریلگن دیر، تحلیل و تجزیه مسئله لری همده مفهوم و محتوالری قیسقه و آچیق صورتده بیان ایتلیب، اؤقوچیلر اختیاریکه قویله دی.

موضوع نینگ اؤتمیشی و اهمیتی توغریسیگه کپلگنده، افغانستانده حاضرگه قدر مولانا گدا و اونینگ شعریته گه وزن خصوصیتی اوچون کوزگه کورینرلی ایش قیلینمه ی اؤرنی بؤ شلیگی حس قیلینر ایدی، اما عمومی شکلده ایریم ایشلر بعضی اؤقوچیلر قیلگن کوز یوموب بؤلمه ایدی. دېمک، افغانستان، اؤزبېکستان و باشقه یورت لرده مولانا گدا اوچون تحقیقی ایشلر و حتی اثرلر یازیلگن، همده اؤزبېکستانده اؤزبېک ادبیاتی اوچون لاتین و کریل الفبالریده مقاله و اثرلر تیارلینب علاقه مند لری نینگ اختیاریکه قویله گنلیگه گواه بؤلیدیک. شاعر نینگ آتی بیزگه فقط علیشیرنویایی نینگ «مجالس النفايس» و «محاکمة اللغتين» اثرلری ارقه لی گینه معلوم ایدی. بوندن تشقری اونینگ غزللر دېوانی پاريسده گه «ملی کتابخانه» ده سقلنه یانگنلیگی حقیده گه معلوما تگه هم اېگه ایدی، یقینلرده مولانا گدا ایجادینی علمی جه تدن اؤرگه نیش، اونینگ اؤزبېک ادبیاتی تاریخیده گه اؤرنینی بېلگیش باره سیده بیرمونچه ایشلر قیلیندی. کپنکی ییللرده مولانا گدا دیوانینی قیته دن نشر قیلگن ایرکن احمد خواجه یوف گه کوره؛ چپت اهل عالم لریدن محمد فواد کؤپرولو، اې بالیشو، ا. بومباچی، یانوش اېکمن؛ اؤزبېک عالم لریدن، سویمه غنی یوه و اېرگش رستموف کبیلر اؤزلری نینگ ایریم خبر، مقاله و اؤزبېک ادبیاتی تاریخیه بغيشلنگن علمی تدقیقاتلریده مولانا گدا و اونینگ ایجادیگه هم علی حده یاکه اؤرنی بیلن توخته لیب، شاعر نی ۱۵ نچی عصر - اؤزبېک ادبیاتی نینگ لطفی، آتایی، سکاکی کبی بیریک سؤز استاد لریدن اېکن لیگینی توغری اعتراف ایتدیلر. لیکن بو کیشی نینگ شعریته گه وزن خصوصیتی اوچون بیز هلی گچه اونچه لیک کوزگه کورینرلی ایش قیلینگینی اوچرتمه دیک و اگر ایش قیلینگن بؤلسه هم بیز تاپالمه دیک شونگه اساساً بیز بومقاله میزده مولانا گدا هروی و اونینگ شعریته گه وزن خصوصیتی او سیده توخته لیب اونینگ شعریتنی وزن خصوصیتیگه کوره آچیب بېرماقچی میز. کمینه بو موضوعنی افغانستان حدودیده گه اؤزبېک تیلی و ادبیاتی اوچون اؤته مهم و کبره کلی اېکنلیگیه ایشانیب، قلم تېرتماقچی بؤلیدیک. بو مقاله موضوعگه

تېگیشلی بۇلگن همه ساحه نى اۋز ايچيگه قمره ب آلمه گن بۇلسه هم بير آز بوتۇغريده بۇلگن كېره كلى نرسه لرنى عزيز اۇقووچيلرگه ييتكزه دى دېگن اميدده ميز .

افغانستان بيليم يورتلرى نينگ دولتى و خصوصى بيليم اويلرى نينگ ايريم لريده اۋزېپك تىلى و ادبياتى اوچون دىپارتمنت لر بۇلگن ، شونگه كۆره اۋزېپك تىلى و ادبياتى درسلىرگه ينگيدن كيريب كېلگن ميتودلردن فايده لنيش ارزشلى دير . همده بو دىپارتمنتلرده بۇلگن محصللر نينگ تحقيقاتى ايشلرى اوچون اهميتلى بۇله آله دى .

اۋزېپك تىلى افغانستانده ، فارسى و پشتو تىلدىن كين اينگ كۆپ ايشله تيله ديگن خلق نينگ تىلى بۇلگن شونگه كۆره ، او نينگ رواجى اوچون عالى تحصيلات چوكا تيده بيرقنچه بيليم يورتلرده اۋزېپك تىلى و ادبياتى بۇلگىنى آچيب ، بو تۇغريده اۋقىش و اۋقىتيش شرايطىنى يره تگن دير .

شونگه اساساً ، اۋزېپك تىلى و ادبياتى نينگ كۆپيگنه علمى تدقيقاتلريده آتايى ، سكاكى ، لطفى ، اميرى ، يقينى ، حيدر خوارزمى ، كى شاعرلر بيلن بيرگه ، عمومى طرزده ، مولانا گدا نامى هم تيلگه آلب اۋتيله ده . همده اونينگ شعريتى خصوصيتىنى اۋرگنيش هم كېره ك بۇلگن موضوعلر حسابلنه دى . اۋتميش مدنى ميراثىمىز نينگ نادر نمونه لرىنى علمى تدقيق ايتيب اولرنى نشر - قىليش ؛ گدا شعريتده قۇللىلگن وزن تورلرى اولرنينگ قۇللىلىش اۋرينلرى و شكل و مضمون تمايللرىنى تحليل ايتيش همده عروض وزنى نينگ قطار بحرلردن فايده لنگنى حقيده فكر يوريتيش تحقيقاتىمىز نينگ اساسى هدفى دير . همده بو مقاله نى يازيشدن ينه بير هدف اۋزېپك تىلى و ادبياتى نينگ فن ساحه سيده بۇلگن خزينه سيگه آز بۇلسه هم حصه قۇشيش و بوفن نى يخشى لب اۋرگنيش دير .

بو مقاله قويده گى سوراقلرگه جواب بېره دى :

- مولانا گدا كيم وقيسى زمانده يشه گن دير ؟
- مولانا گدا ديوانيده نېچه خيل شعرنى اوچره ته ميز ؟
- اۋزېپك شعريتگه خاص بۇلگن بحرلر قيسى بحرلر دير ؟
- مولانا گدا هر وى اۋزى نينگ ديوانيده عروض نينگ قيسى بحرلردن كۇپراق فايده لنگن دير ؟

تحقيق يوسونى (روش تحقيق)

اوشبو مقاله اعتبارلى و علمى قۇللمه لر ، دولتى ، خصوصى و الكترونيكى كتابخانه لر كتابلردن امكانى بارىچه فايده لنيب يازيلگن ، دېمك تحقيق يۇلى كتابخانه بى دير . موضوعنى يخشى صورته اۋرگنيش و توشونيش اوچون پيداگوژى علميگه تېگيشلى بۇلگن تورلى - تومن اثرلرگه مراجعت قىلىنىپ اولردن منع و مأخذ صفتيده ايش آلىنگن دير .

بو مقاله نینگ اساسی موضوع سی ینگ لی لردن فایده نیش دیر. شونینگ اوچون، ۱۵ عصرده يشه ب ایجاد ایتکن دانشمند مولانا گدا و او نینگ بو توغریده قیلگن ایشلردن آگاه بؤلش اوچون اولرنینگ اثرلرینی کوزدن کپچیریب اونوملی صورته فایده لنگن دیر و شونینگدیک ملی و بین المللی توپلم لرنی بیرمه- بیرکوزدن کپچیریب، تحلیل و تجزیه قیلینگندن کپه ک بؤلگن موضوعلر سیغدیریلگن دیر.

مولانا گدا هروی نینگ حیاتی و ایجادی

اؤتمیش مدینتی و ادبیاتی نماینده لری، شو جمله دن گدا هروی ایجادینی اؤرگنیش و اونگه بها بپرشده ادبیات شناسلر نینگ قوییده گی فکرلری نهایتده کته میتودلو ژیک اهمیتگه اېگه دیر: «تاریخده اؤتکن اربابلرنینگ کورستگن خدمتلی حقیده حکم چیرگنده اولرنینگ حاضرگی زمان طلب لریگه نسبتاً توغری کپله دیگن نرسه لر بېرگنلیکلریگه قره ب حکم چیریلیمه یدی، بلکه اولرنینگ اؤزلردن اول اؤتکنلرگه نسبتاً قنده ی ینگیلیکلر بېرگنلیکلریگه قره ب حکم چیریلیمه دی» (گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۱۹). بیز گدا ایجادینی اؤرگنیشده انه شو تعلیماتلریگه سویه نه میز.

شاعر دیوانیدن ایریم نمونه لرنی اعلان قیلش و اونینگ ایجادینی دستلبکی اؤرگنیش ایشینی عصریمیز نینگ ۶۰- ییللر یده ترکیه ده یانوش اېکمن، اؤزبکستانده اېسه اېرگش رستموف، سویمه غنیه لر باشلب بېرگن اېدیله ر.

مولانا گدانینگ حیاتی و ایجادی فعالیتینی اؤرگنیش همده بدیعی میراثیدن نمونه لر نشر- ایتیش و لیریکه سی اوستیده آلیب باریلگن اېلک تدقیقاتلر شاعر ایجادینی و بدیعی مهارتینی هر جهتدن قمره ب آلالمه گنلیگی طبعی دیر. گدانینگ ۵۰ ته شعر ی ۱۹۶۰- ییلده ترکیه ده، ۴۸ ته شعر ی ۱۹۶۵- ییلده اؤزبکستانده باسیلدی. ۱۹۷۱ نچی ییلده اېسه امریکاده شاعر نینگ دېوانی تولیق نشر- ایتیلدی، ۱۹۷۳- ییلده تاشکینتده هم شاعر دیوانی تولیق چاپ قیلندی (مولانا گدا، ۱۹۷۳). نهایت ۱۳۹۷- ییلده افغانستانده کمینه کوششی و اهتمامی بیلن «مولانا گدا هروی دیوانی» نامی آستیده چاپدن چقیب علاقمندلر اختیاریده قویلدی.

شاعر نینگ حیاتی و ایجادیگه دایر معلوماتلرنی تولیق قمره گن منبعلر حاضرچه یوق. اونینگ ایجادی حقیده قیسقه بؤلسه ده، اېنگ بیرینچی و یوکسک بهانی بیز فقط امیرعلیشیرنویابی نینگ «مجالس النفایس» و «محاکمة اللغتن» اثرلریده اوچره ته میز. نویابی «مجالس النفایس» نینگ اوچینچی مجلسیده باشقه صنعتکارلر قطاریده گدانینگ یاشی، يشه گن دوری همده زمانه سی نینگ شهرت قازانگن ترکی گوی شاعر ی اېکنلیگی توغریسیده چوقور حرمت، صمیمیت بیلن قوییده گیچه یازده ی:

«مولانا گدایی- ترکی گوی دیر، بلکه مشاهیردین دور. بابر میرزا زمانیده شعر ی شهرت توتتی،

بیرنوع ایتور و اونینگ مشهور، مطلع لریدن بیرری بودور کیم:

آه کیم، دیوانه کؤنگلوم مبتلا بؤلدی ینه،

بو کؤنگول نینگ ابلکیدین جانغه بلا بؤلدی ینه.

مولانانینگ یاشی توقساندن اؤتیب دور، بومطلع انینگ دور کیم:

اې بېگیم، سین سیز تیریک لیک بیر بلای جان اېمیش

کیم، انینگ دردی قاشینده یوز اولوم حیران اېمیش.

(مجالس النفايس، ۱۳۸۹، ۵۳)

گدا «دیوانی» نینگ قۇلیازمه سی ۱۶ عصر- باشلریده نامعلوم کاتب تمانیدن روان، یخشی اوقیله دیگن نستعلیق خطیده کؤچیریلگن. قۇلیازمه نینگ عمومی حجمی ۱۶۱ ورق بؤلپ، شوندن باش قسه یده ۹۵نچی ورقیده لطفی «دیوان» ی، کپینگی ۶۶نچی ورغیگه گدا «دېوان» ی جایلشگن. قۇلیازمه ده گدامیراثی نینگ عمومی حجمی ۱۴۸۷ بیت یاکه ۲۹۷۴ مصرعدن عبارت دیر.

دیوان ترکیبیده شاعر نینگ ۲۲۷ غزل، ۱ مستزاد، ۱ قصیده و ۵ قطعه سی، یعنی جمعاً ۲۳۴ شعرى بار. بو اثرلر، شبهه سیز، گدانینگ سهل کم بیر عصرلیک عمری نینگ تورلی دورلریده یره تیلگن سیرمضمون، جاذبه لی شعریت نینگ بیرقسمى دیر. اما اوشبو دیوان نینگ اؤزی یاق گدانینگ اؤزبیک کلاسیک ادبیاتی نینگ اولکن نماینده سی، عجایب غزل نویس، استعدادلی، ذکاوت لی و بیریک شاعر بؤلگنلیگیدن دلالت بهره دی (گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، صص. ۲۳-۲۴).

شاعر گدا ایجادى ۱۵نچی عصرده ماورالنهر و خراسانده فیودالیزم نینگ ترقی اېتگن دوریگه تۇغرى کپله دی. بو دورده بیر تاماندن، اجتماعی- سیاسی، مدنی حیات نینگ یوکسه لیشیگه امکان بېرگن بیر قدر مرکز لیشگن، دولت پیدا بولسه، ایکینچی تاماندن بو دور فیودال ظلمی، باسقینچیلیک اوروشلری کؤچه یگن فیودال بهره کشلیگی اوجگه چیققن غایت مرکب اجتماعی- سیاسی ضدیتلر، گرداییگه اؤرلگن اېدی. ۱۵نچی عصر- فیودالیزم نینگ یوکسک ترقیات دوری حسابلنسه- ده، کپنگ محنتکش خلق عامه سی همیشه امیرلر، سلطانلر ظلمی آستیده یشر- اېدی. لیکن بودورده علم- فن مدنیت، ادبیات، صنعت رواجله نیب، کؤپلر استعدادلی اؤزبیک مدنی و ادبیاتی اربابلری یتیه شدی. گدا هم شو دورده یشب ایجاد اېتگن، ادبیاتی نینگ انه شونده ی اربابلریدن بیرری اېدی.

بو دورده اېسکی اؤزبیک تیلیده گی ادبیات ترقی اېته باردی. اؤزبیک شعریتی نینگ یوقاری باغانه گه کؤتریلدیشیگه و عیدشیرنویایی ایجادى نینگ شکلنیشیگه لطفی، آتایی، سکاکی، گدا و باشقه

بیرقار شاعرلر اوزلری نینگ ثمره لی حصه لرینی قوشدیلر. اوزبک شعریتی نینگ ژانرلی رواجلندی، ایلغار اوزبک شاعرلری اوز ایجادلریده واقعی حیات و انسانی محبتی کویلیش، ادبیاتگه دنیاوی موضوعنی آلیب کیریش بیلن بیرگه دورنینگ بیتکچی اجتماعی-سیاسی مسئله لرینگه اوز مناسبت لرینی بیلدیریشی ایتیلدیلر. و. و بارتولد اپتگنی دېک، ماورالنهر و خراسان ترکی تیلده گی ادبی حرکت چیلیک نینگ مرکزینگه ایلندی. بو حرکتده شاعرگدانینگ هم فعال اشتراک اپتگنلیگی، شېبه سیزدیر.

گدا اوزبک غزلچیلیگی، اونینگ ژانرلی و موضوع لرینینگ کېنگه ییب، دنیوی ادبیاتی ینه ده ایلغار، بشردوست غایه لر بیلن بایشیگه خدمت قیلدی.

شاعرینینگ توغیلگن همده وفات اپتگن وقتینی انیق کورستووجی معلوماتلر حاضرچه معلوم اېمس. گدانینگ حیاتی و یشه گن دورینی یاریتیشده بیزگه نوایی معلوماتلری همده شاعرینینگ اوز اثرلریده ذکر اپتیلگن کرونولوژی لوحه لر اساسی منع وظیفه سینی اوتایدی.

شاعرینینگ حقیقی نامی، قنده ی عایله دن اېکنلیگی نامعلوم بولیب، «گدا» اېسه اونینگ ادبی تخلصی دور. شاعرینینگ اوزینگه بونده ی تخلصنی تنله گنلیگی نینگ سببی نی، بیرینچیدن اونینگ قویی طبقه دن بیتیشگنلیگی، اېکینچیدن، اونینگ عشق، سیوگی گداسی، شیداسی همده غایت ذکاوت لی، کمترین شخص بولگنلیگی دیر دېب تخمین اپتیش ممکن.

یرلیغ عشقینگ بیلن سلطان عالم مېن، بېگیم

نېچه کیم بولسم فقیر، ای حسن ملکینده غنی.

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۴۱۰)

اگر سېن حسن اېلی نینگ جانی دورسن،

جهانده داغی مېسندیک بیر گدا یوق.

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۲۸۲)

گدانینگ توغیلگن وقتینی انیقلش مسئله سیده عالمر اؤرته سیده تورلی خیل قره شلر موجود. بیزشاعرینینگ یشه گن و توغیلگن دورینی انیقلشده نواییگه سوینگن حالده گدا ۱۵ نچی عصرینینگ باشیدن آخیریگه عمرکورگن دېگن ملاحظه ده میز.

گدا بوتون عمر بویی عادی حیات کېچیردی. بونگه شاعرینینگ اوز ایجادیده زمانه سیدن، اوز تقدیری، قسمتیدن شکایت قیلیب یازیلگن شعرلری دلیل بوله آله دی. اما شاعر، قینچیلیک لرینی

یېنگیشگه حرکت قیلدی. قچانلردیر کبله جکده گی یخشی حیات گه امید بیلن قره دی، شو روحده ایجاد قیلدی و اوزی حیاتلیگیده یاق اولکن شهرت قازاندى.

اثرلریدن کورینیشیچه، گدا خراسان نینگ بیریک مدنی ادبی، اجتماعی - سیاسی، اقتصادی مرکزی بؤلگن هرات شهریده استقامت قیلگن. اونینگ حیاتی، تقدیری هرات شهری و شو یپرده گی مشهور شاعرلر، فاضلر، صنعت کارلر محیطی بیلن باغلنگن بولیب، گدانینگ اوزی هم شو دایره ده ثمره لی ایجاد قیلگن. چنانچه شاعر دیوانیده هراتنی کۆپ اورینده مدح ایتیب، بو شهرنینگ گوزلریدن بیرینی سوبوب قالدگیلگینی هم خبر قیله دی.

زلفینگه وابسته من، بو شهرده سپن سیزین یوقسه منگه بیرجو هری.

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۴۲۸)

گدا اوزی نینگ اولکن زمانداشی ملک الکلام مولانا لطفی و اونینگ ایجادي بیلن یخشی گینه تنیش اېکنلیگیدن هم معلومات بهره دی.

گر عنایت بولسه حق دین، داغی سلطان دین نظر،

بو گدا دېک لطفی کیم بولغهی که، سلمان بولمه غی.

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۴۰۰)

گدا لیریکه سی شعرنینگ کهنگ ترقلگن بیرقطار لیریک تورلریده یره تیگن دیر. شاعر میراثی نینگ اساسی قسمی نی غزلر تشکیل اېته دی. اونینگ غزلری نینگ موقفی توزیلگن جهتیدن ۴ بیتدن ۹ بیتگچه بولیب، اساسی قسمی ۵ و ۷ بیت لی غزلریدن عبارت دیر. بو حال شاعرنی کۆپراق ایخچم لیک و ساده لیککه ایتیلگنیدن گواه لیک بهره دی.

گدا اؤز سلفلری بولمیش رودکی، سعدی، خسرو دهلوی، کمال خجندی، اینیقه حافظ کبی فارسی شاعرلری نینگ عشقی غزلری بیلن یخشی تنیش بولیب، اولر شاعر نینگ ایجادیکه کته تاثیر کورستگنلیگی، شبهه سیز محبت تمه سیده گی غزلریده شاعر اوزی نینگ کۆپ ییللیک حیاتی، تقدیری و قسمتی، اجتماعی - سیاسی مسئله لر، زمانه دن ناراضلیک و شکایت میل لری، انسان و اونینگ حیاتیگه، دین و دنیا عقیده لرگه اؤز مناسبتینی عکس اېتیرگن. زمانداش لری کبی گدا هم اؤز دوریده گی موجود عنعنه لرنی عمل قیلیب، عشق موضوعیدن کونده لیک موضوع و میللرنی یاریته شده بیروا سطره صفتیده فایده لنگن.

گدا ایجادی مرکزیده «بیر یوزیده گی برچه نرسه لر نینگ اېنگ ظریفی» بؤلگن انسان و اونینگ

محبتی توره دی.

شاعر انسان نی و اونینگ عقل - ذکاوتی نی، تفکری نی یوکسک بهالهیدی. او آدم اولادینی دنیاده اېنگ گوزل دېب حسابلهیدی و اونى افسانوی حور، پريلردن اوستون قویهدی:

تاپمه ديم هر نيچه کيم کيزديم ظرافت ملکی نی،

سېن پریشوش حور دېک اولاد آدم دین ظریف.

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۲۸۰)

گدا میراثی نینگ غایوی مضمونینی و اونده گی لیریک موضوع لرنی تحلیل قیلش اونى اؤز دوری نینگ استعدادلی شاعری و اونینگ غزللری نوایی گچه بؤلگن اؤزبېک شعریتی نینگ اېنگ یخشی نمونه لریدن اېکن لیگینی کورسته دی. گدا غزللری توله معناده حیاتی و خلق چیل بؤلېب، دنیاوی روحده یازیلگن لیگی، اونینگ مرکزیده بارلیق انسان تورگنلیگی بیلن اجره لیب توره دی.

گدا شعریتی نینگ وزن خصوصیتی

حساس شاعر شعرى وزنلری و بدیعی تصویر واسطه لریدن استفاده قیلشده هم اؤز سلفلری و زمانداش لری نینگ تجربه لرنی پخته اېگلله گن و اولرگه ایجادی یانداشیب، اؤزی نینگ یوکسک صنعتکارلیک ماهیتینی عجایب روشده نمایش اېته آلگن دیر.

گدا لیریک میراثی نینگ بدیعی خصوصیتلرنی اؤرگه نیش، شعرلری نینگ ایچکی توزیلیشی قانونیتلرنی توغری انگلشده گی اینگ مهم مسئله لردن بیرى اونینگ وزنی مسئله سی دیر و بو توغریده حضرت امیرالکلام علی شیرنواپی اؤزی نینگ میزان الاوزان اثریده تاکیدلگنی دېک، عروض شعرى تیزیمیده موجود بؤلگن سگیزته اصلدن ترکی شعریتیده قوللنه دیگنلری بیشته. بولر: فَعُولُنْ، مَفَاعِلُنْ، فَاعِلَاتُنْ، مُسْتَفْعَلُنْ و مَفْعُولَاتُ (میزان الاوزان، ۱۳۸۷، ۲۴). قدیمی شاعرلریمیزده گی عروض وزنی، طبعاً، گدا شعرلری نینگ هم اساسی اولچاوینی تشکیل اېته دی. شاعر اؤز ایجادیده عروض نینگ یېنگیل و اویناقی، خلق قوشیقلریگه یقین تورووجی بحرلریدن فایده لنگن. لیکن «ترکی وزن» دېب اتلگن رمل بحرى گدالیریگه سیده بیتکچی اؤزینى اېگللهیدی. رمل بحرى ایسه فاعلاتن اصل رکنی نینگ تکرارلنیشیدن حاصل بوله دی. و رمل بحریده غزل یازیش اؤزبېک خلقی نینگ تیل خصوصیتلریگه توغری توشر اېدی. گدا ایجادی نینگ خلق چیل اېکنلیگی اونینگ خلق ایجادیگه یقین وزن لرنی تنله شینی و کوپراق شو وزنلرده ایجاد اېتیشنی تقاضا قیلگن لیگی شېهه سیز دیر.

گدا رمل بحریدن تشقری، عروض نینگ هزج، مضارع و رجز کبی بیرقطار بحرلریده هم موفقیت بیلن ایجاد قیلگن. اوشبو بحرلرنینگ شعریتده قوللنیش درجه سینی قوییده گی جدولده کوریش

شونینگیدیک:

تاپمه غه‌ی غواص فکرت سین بیکین بحر حسن ایچره، بیگیم، بیر جو هری

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۴۲۸)

تاپ م غی غوا / و ا ص فک رت / سن ب کن

بج ر حس نیچ / ره ب گم بر / جو ه ری

فاع لا تن / فاع لا تن / فاع لن /

- v - / - - v - / - - V -

رمل مسدس محذوف

گدا شعریتیده هزج بحری قوللنبلیشی جهتیدین ایکینجی اوزین نی اېگلله یدی. اونینگ بیز یوقاریده تیلگه آلگن ۲۲۷ ته غزلدن ۳۹ ته سی مذکور بحر وزنلری دایره سیده یره تیلگن. گدا هزج نینگ ۶ وزنیدن کینگ فایده لندی. بو وزنلر آره سیده هزج مثن سالم وزنی «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» (/ - - - v / - - - v / - - - v) بیتکچی اوزیننی ایگلله یدی. هزج مثن سالم وزنی مسلماً شرقی شعریتیده اساساً محزون تویغولرنی، فلسفی مشاهده لرنی بیان قیلشگه قوله‌ی وزن حسابلنه‌دی. عروض شناس عالم ایرگش حاجی احمدوف اوشبو وزنی ساکن وزن دېب اته‌یدی. (حاجی احمدوف، ۱۹۹۰، ۸۳)

اوشبو وزنده یازیلگن شعرلردن نمونه:

هزج مثن سالم الارکان (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن)

بونگه رکنلرنینگ برچه‌سی سالم شکلده قیتریلگن بوله‌دی، شونگه کوره اوننی سالم الارکان

دیپدیلر. مثال اوچون:

حقیقی املا

جمالینگ اوج حسن اوزره مگر خورشید انور دور

کیم، آنینگ پرتویدین جمله عالم منور دور

(گدا هروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۲۴۱)

عروضی املا:

ج مالگ او/ج حس نزره/م گر خرسی/دان ور در
ک مانگ پرات وی دن جم/الی عالم/م نور در
م فاعلی لن/م فاعلی لن/م فاعلی لن
---v/ ---v/ ---v/ ---v

ہزج مٹم سالم الارکان بحری

ویا: ہزج مسدس محذوف (مفاعیلن مفاعیلن فعولن) وزنیدہ یازیلگن شعریتیدن بیرتہ سینی نمونہ
شکلده ایشلب کورہ میز؛

حقیقی املا:

زلال اہرنینگ گہ جان قربان امیدیم فدا بولسون سنگہ مینگ جان، امیدیم
(گداہروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۳۳۴)

عروضی املا:

ز لالر ننگ/گ جن قربن/امی دم
ف لابل سن/اس گہ مگ جن/امی دم
--v/ ---v/ ---v

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ینہ مولانا گدا غزلزریدہ رجز بحری قوللنیلیشی جہتیدین اوچینچی اؤریننی اہگللہ یدی. اونینگ
بیز یوقاریدہ تیلگہ آلگن ۲۲۷ تہ غزل دن ۳۲ تہ سی مذکور بحر وزنلری دایرہ سیدہ یرہ تیلگن. گدا رجز
نینگ ۵ وزنیدن کینگ فایدہ لیب شعر یازگن. بو وزنلر آره سیدہ رجز مٹمن مخبون احد وزنی «مستفعلن
مفاعیلن مستفعلن فعل» (-v/-v--/-v-v/-v--)

مثال اوچون: رجز مٹمن مخبون احد (مستفعلن مفاعیلن مستفعلن فعل) وزنیدہ یازیلگن شعریدن
بیر بیتنی نی ایشلب چیقہ میز:

حقیقی املا:

کونگلولم حبیب ایله می و ساغر هوس قیلور

بو تینمه غور نی کور،ینه نی لر هوس قیلور

(گداهروی دیوانی، ۱۳۹۷، ص. ۲۵۹)

عروضی املا:

کن لم ح بی / ب له م یو / سا غره وس / اق لر

بو تن م غران کری نه / ان لره وس / اق لر

مس تف ع لن / م فاع لن / مس تف ع لن / اف عل

(-v/-v-- / -v-v /-v--)

شونینگدپک، گدا عروض تیزیمنی نینگ باشقه بحرلری جمله دن مضارع بحریده هم بی تکرار غزلر یرتدی. دیمک، معلوم بوله پیتی که، گدا اوز غزلریده عروض تیزیمنی نینگ ۴ بحریدن فایده لیب، ۱۵ عصر شعریتی نینگ رواجلیشیگه مناسب حصه قوشگن. یوقاریده کورینگنی دیک، عروض تیزیمنیده گی هر بیر وزن معین درجه ده مضمون بیلن باغلیق. گدا ایجادیده گی خلقانه آهنگ اپسه اونینگ تورکی شعریت اوچون خاص بولگن بحرلر و وزنلر تیزیمدن فایده لیشینی تقاضا قیلگن.

سؤنیچ (نتیجه)

مولانا گدا نینگ ایجادی مبرائینی اورگه نیش دوریمیز کیشیلیرینی اپسته تیک تربیه لشدیه مهم اهمیتگه اېگه دیر.

۱۵ نچی عصر نینگ مرکب اجتماعی - سیاسی شرایطی ده یشب ایجاد اېتگن مولانا گدا اوزبېک ادبیاتی نینگ باییشی و رواجلیشیگه کته حصه قوشگن سیمالردن دیر. او امیرعلیشیر نوایی گچه بولگن اوزبېک ادبیاتی نینگ متفکرلریدن بیر صفتیده بیزگه صاف اوزبېک تیلیده یره تیلگن بدیعی خزانه نی میراث قیلیب قالدیرگن.

شاعر نینگ یتیشتی رگن ۱۵ نچی عصر تاریخده مدنیت، ادبیات، فن، صنعت، معمارچیلیک نینگ رواج تاپگن دوری بولسه، ایکی نچی تاماندن، ریایی روحانی لر نینگ رولی آرتگن، عدالت سیزلیک کؤچه یگن دور هم اهدی. زمانه سی نینگ بو اجتماعی، مدنی - سیاسی واقعه لری گدانینگ دنیا قره شیگه، ادبی فعالیتگه و بدیعی مهارتیگه معلوم درجه ده تاثیر اېتگن.

گدا شرق کلاسیک شعریتی نینگ اساسی ترماقلری، عروض، بدیع و قافیه سېنگری شعریت قاعده لرینی مکمل اېگلله گن شاعر دیر.

او اؤزی گچه یشه گن صنعتکارلرنینگ بدیعی مهارت ساحه سیده قؤلگه کیریتگن یوتوقلرینی پخته اؤزلیشتیرگن و اؤز زمانداشلیرى قطارى نوایی و باشقه شاعرلر ایجادیده ایز قالدیره آلگن ادیب دیر.

اؤز آنه تیلی و خلق آغزه کی شعرینینگ اینگ نازک قیرره لرینی یخشی بیلگن گدا، عروض وزنی نینگ تورلی خیل بحرلیدن صنعت کارلیک بیلن فایده لنگن.

شاعر غزللری خلق قوشیقلریگه یقین، یعنی ترکی عروض نینگ اینگ یینگیل و اویناقی وزنلریده ایجاد قیلینگن. گدا ایجادی نینگ خلق چیللیگی اونینگ خلق ایجادیگه یقین وزنلرنی تئلیشی و کؤپراق شو وزنلرده ایجاد ایتیشده دیر.

گدا قافییه و ردیفلرنی قؤللشده هم ماهرلیک کورستگن. او قافییه و ردیفدن غزللرنینگ مضمونلی، تاثیرلی، بدیعی جهتدن یوکسک بولیشی نی کوزده توتگن حالده فایده لنگن. شاعر لیریکه سیده سلفلری و زمانداشلیرى ایجادیده قوللنگن عنعنوی ردیفلر بیلن بیرگه، فقط اونینگ ایجادیگه منسوب بولگن قافییه و ردیفلرهم موجود. گدا غزللریده گی قافییه و ردیفلرنینگ کؤپچیلیک قسمی صاف ترکی سوزلردن تویلگن بولیب، اولر ایگی و حتی اوچ سوزدن تشکیل تاپگنلیگی بیلن هم دقتگه لایق دیر.

گدا لیریکه سینی نینگ ینه بیر قیمتلی تامانی شونده که، او اوشه دورده اؤزبیک تیلده یبتوک و برکمال ادبیات یره تیش ممکن لیگینی عملده کورستدی. او اؤز ترکی گوی زمانداشلیرى بیلن همکارلیکده اؤزبیک ادبی تیلی نینگ رواج تاپیشیگه و اونینگ اساسی ادبی تیللردن بیریکه ایله نیشیگه خدمت قیلدی. گدا غزلیاتی عربچه سوزلرنی باشقه شاعرلرگه نسبتاً آنچه کم ایشلتگنلیگی بیلن هم اجره لیب توره دی.

خلص گدا ۱۵ نچی عصر اؤزبیک ادبیاتی ترقیاتیده مثبت حادثه بولگن ایجادیاتی بیلن ادبیاتیمیز تاریخیدن مناسب اؤزین اېگللشگه و یوقاری بهاله نیشگه لایق شاعر دیر.

مأخذلر

- امینیار، سیدنورالله. (۱۳۹۴). *اوزبیک ادبیاتی تاریخی*، کابل - افغانستان.
- ایلداش، محمد یاسین. (۱۳۹۹). *اوزبیک شعریتیده عروض*، انتشارات امید، مزارشریف - افغانستان.
- رستموف، ایرگش. (۱۹۶۳). *۱۵ نچی عصرزینگ بیرینچی یریمی ده اوزبیک ادبیاتی*.
- گدا هروی. (۱۹۷۳). *گدا دیوانی*، نشرگه تیارلاوچی و سؤز باشی مولفی؛ ابرکین احمد خواجه یف. تاشکینت: غفور غلام نامیده گی ادبیات و صنعت نشریاتی.
- مولانا گدا هروی دیوانی. (۱۳۹۷) *نشرگه تیارلاوچی*؛ محمد یاسین ایلداش، مزارشریف: امید مطبعه سی.
- نوابی، علیشیر. (۱۳۹۵). *محاکمة اللغتين*، تاشقین بهایی کوششی بیلن، کابل: اطلاعات و فرهنگ وزیرلیگی نشریاتی.
- نوابی، علیشیر. (۱۳۹۶). *ترجمه دری مجالس النفايس*، مترجم؛ عبدالغفور دستیار، مزار شریف: انتشارات مطبعه دوستان.
- نوابی، علیشیر. *میزان الاوزان (علیشیرنوابی نینگ قلمی نسخه لری، پاریس نسخه سی)*، ۶۴۷- بیت.
- نوابی، علیشیر. *مجالس النفايس (علیشیرنوابی نینگ قلمی نسخه لری، پاریس نسخه سی)*، ۶۶۳- بیت.
- نوابی، علیشیر. *محاکمة اللغتين (علیشیرنوابی نینگ قلمی نسخه لری، پاریس نسخه سی)*، ۷۷۶- بیت.
-